

Grósz Tamás
Büntetőeljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék
Konzulens: Dr. Finszter Géza egyetemi tanár

Szakértői bizonyítás az egyes eljárásokban

I. Bevezetés

A ténymegállapítás a büntető, a polgári vagy a közigazgatási ügyekben eljáró hatóság által végzett jogszabály alkalmazás előfeltétele. A jogalkalmazói döntés elengedhetetlen eleme a döntést megalapozó tényállás előzetes megállapítása, és a lehetséges jogkövetkezmények alkalmazását befolyásoló tények rögzítése. E tények egy részének elbírálását szükséges szakismeret hiányában a jogalkalmazó nem tudja kellően megítélni/elbírálni, illetőleg az észlelt bizonyítékok bizonyító erejét nem képes helyesen megállapítani.

Mindhárom érintett eljárás főszabályként a szabad bizonyítás elvén alapul, amely mind a bizonyítási eszközök felhasználásának, mind azok értékelésének szabadságát magában foglalja¹. A szabad bizonyítás elve a bizonyítékok értékelésében teljeseedik ki igazán, korlátozására csak kivételesen kerül sor. Ilyen kivételes szabály pl.: a Be. 4. § (2) bekezdésében foglalt rendelkezés, amely szerint a kétséget kizáróan nem bizonyított tény nem értékelhető a terhelt terhére, vagy a Ket. 38/C. §-ában foglalt rendelkezés: a tanúsító szervezet által jogszabályban meghatározottak szerint kibocsátott tanúsítvány kötelező elfogadásáról, valamint a Pp. 195. § (3) bekezdésében lévő előírás, amely szerint – meghatározott feltételekkel – az eredeti papíralapú vagy elektronikus közokiratéval azonos bizonyító ereje van a közokiratról készített elektronikus okiratnak is. Közvetett módon befolyásolja az értékelés szabadságát az is, ha a jogszabály konkrét bizonyítási eszköz felhasználását írja elő. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a megjelölt forrásnak a jogalkotó többlet bizonyító erőt tulajdonít, mint ugyanarra a tényre vonatkozó más eszköznek, ezért írja azt elő². Ez utóbbi egyben a bizonyítási eszközök felhasználásának a szabadságát is érinti, különös tekintettel a különleges (tudományos, technikai) szakismeretet igénylő tények megállapítására, ami alapvetően a szakértő kötelessége. A szakértőt igénylő ténykérdések köre egyre nő, aminek két alapvető oka van: 1. a társadalmi, gazdasági és technikai változások folytán előálló újabb komplexitási fok, és az ennek eredményeképp létrejövő tények és azokat szabályozó technikai normák (számviteli fegyelem, digitális adathordozók); 2. a fennállt vagy a fennálló tények megismerhetőség

¹ Pp. 166. § (1) bekezdés, és 206. § (1) bekezdés; Ket. 50. § (5)-(6) bekezdés; Be. 78. § (1)-(3) bekezdés.

² Pl. kóros elmeállapot kérdésénél a szakértői vélemény.

válásának a kiszélesedése az új tudományos eredmények, módszerek következtében (pl.: hemogenetikai vizsgálatok).

A szakértői bizonyítás menete, kezdve a szakértői vizsgálat szükségességétől, az adott tény(ek) aggálytalan megállapításáig különbözőképpen nyerhet szabályozást. A megvalósulás módja függ az eljárás tárgyától, azaz a bizonyításra szoruló tényektől, függ az eljárás céljától, azaz a bizonyítás módjától, irányától. E két kategória meghatározza, hogy kinek mit kell bizonyítania, és ezen belül ki, milyen jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezik. Az eltérő célok, különböző módon valósulhatnak meg, más szabályozást kíván a hivatalból indult eljárások menete, és mást, ha a döntéshozótól eltérő személy kezdeményezi az eljárás lefolytatását. Jelen értekezés célja a különböző (polgári, közigazgatási, büntető) eljárásokban folytatott szakértői bizonyítás sajátosságainak összehasonlító elemzése. Ennek során a szakértői bizonyítás egymástól eltérő részletszabályait vesszük górcső alá, nagyban támaszkodva az „élő jog” megoldásaira is. Az értekezés során a szükségesség felismerése, mint előkészület mellett a szakértői bizonyítás két fő szakaszát különböztetjük meg: a szakértői vizsgálatot, valamint a szakvélemény értékelését. Az elemzések tárgyát alapvetően – Magyary Géza szavaival élve – a rendes szerkezetű, elsőfokú eljárások képezik, tekintettel arra, hogy az összehasonlításra és a következtetések levonására az általános szabályok szerint folyó eljárások a legalkalmasabbak.

II. A szakértői bizonyítás előkészülete

2.1. Szakértő kirendelésének szükségessége

A szakértő igénybevételének alapvető oka tehát, ha valamely tény megállapításához (észleléséhez), vagy megítéléséhez (értékeléséhez) különleges szakértelem szükséges. A büntetőeljárásra vonatkozó jogi szabályozás a kezdetektől fogva³ akként rendelkezett, hogy külön(leges) szakértelem szükségessége esetén szakértő alkalmazandó, azaz nem az eljáró bíró szubjektíve létező ismerete, tudása a viszonyítási pont, hanem kizárólag az, hogy a bizonyítandó tény megállapításához szükséges-e a jogi ismeretektől különböző, különleges szakértelem. A szakértő igénybevétele tehát akkor is kötelező, ha az eljáró hatóság valamely tagja a döntéshez szükséges speciális szakismeretekkel rendelkezik, ugyanis az ezzel kapcsolatos tevékenysége a kompetenciakörét már meghaladná. Ez azt is jelenti, hogy a szakértő alkalmazása nem az eljáró hatóság mérlegelési⁴ joga. Csak így érvényesülhet

³ 1896. évi XXXIII. törvény 225. §.

⁴ Angyal Pál 1915. évi kiadású kommentárjában – a fentiekkel ellentétben – úgy vélte a szakértő alkalmazása – néhány kifejezett rendelkezéstől eltekintve – a bíróság diszkrecionárius joga. Angyal Pál: A Magyar Büntetőeljárás jog tankönyve I. kötet., Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. Kiadása 1915., 22.

a Be. 99. § (1) bekezdésében foglalt, szakértő igénybevételére vonatkozó objektív rendelkezés, azaz ha az eljáró szerv arra a megállapításra jut, hogy jelentős tények megállapításához különleges szakértelem szükséges, szakértőt kell igénybe vennie. Bizonyos kérdésekben a jogalkotó maga ítélte meg úgy, hogy a különleges szakértelem elengedhetetlen⁵. A törvény taxatív felsorolását indirekt módon tovább bővítik a 282/2007. (X. 26.) Korm. rendeletben foglalt rendelkezések, illetőleg a jogalkalmazói gyakorlat is, utóbbira példa az optikai adathordozók tartalmának és jogszerűségének vizsgálata⁶. A magunk részéről nem tartjuk feltétlenül szükségesnek a Be. 99. § (2) bekezdésben foglalt felsorolást. Az (1) bekezdés egyértelmű kötelezettséget jelent, ehhez képest a felsorolás csak részlegesen kiemelés.

A szakértő működése során a történeti tényállás anyagi jogi szempontból releváns tényeit elemzi, és az azokból levonható szakmai következtetéseket tárja fel. Következésképp a különleges szakértelem mellett a szakértői bizonyítás további feltétele, hogy a felmerült szakkérdés olyan ténykérdésre vonatkozzon, ami a büntető anyagi jog szempontjából lényeges, mert vagy a törvényi tényállás része, vagy az elkövető büntethetőségével kapcsolatos. Ami ezeken kívül merül fel, arra nézve vagy nem szükséges szakértői bizonyítás⁷, vagy a beszerzett bizonyítási eszköz nem szakértői vélemény. Így nem tekinthető szakvéleménynek többek között a személyiség-profil, vagy a poligráf vizsgálat eredménye. Kivételesen mellőzhető a szakértő alkalmazása, ha a ténymegállapításhoz azért nem szükséges különleges szakértelem, mert a bizonyítandó tény okirattal igazolható⁸, és annak hitelessége kétséget kizáróan fennáll, vagy ha a szakkérdés olyan ténykérdés, amely ténybeli következtetéssel, logikailag minden más eshetőséget kizárva megállapítható⁹.

Az 1911. évi Pp-től kezdődően¹⁰, a jelenleg hatályos Pp-ig a polgári perrendtartásban a szakértő igénybevétele lényegében két feltétel együttes fennállásától függ(ött): valamely tény vagy egyéb körülmény megállapításához (észleléséhez), vagy megítéléséhez olyan különleges szakértelem szükséges, amellyel a bíróság nem rendelkezik. Mindenekelőtt szükséges rögzíteni, hogy a bírósági eljárásban tény-, és jogkérdések merülhetnek fel, szükségtelen a törvény egyéb körülményre történő hivatkozása, a szakértői vélemény tárgya mindig valamilyen ténymegállapítás¹¹. A Pp. 177. § (1) bekezdésében foglalt meghatározást

⁵ Be. 99. § (2) bekezdés.

⁶ Különleges szakértelem szükségességének hiánya, avagy jogkérdésben való állásfoglalás miatt jogosan kritizálható ez a gyakorlat. Lásd: Ott István: Szakértői bizonyítás a szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése miatt indult büntetőeljárásokban. *Ügyészek Lapja*, Budapest, 2009., 39-43.

⁷ Lásd pl.: Szegedi Ítéltábla Bf.I. 465/2005/7. számú határozata.

⁸ Pl.: 1. Külföldi hatóság által tett nyilatkozat vezetői engedély eredetisége kapcsán. 2. Ingatlan érték-megállapítása esetén illetékkiszabó végzés felhasználása.

⁹ Berkes György (szerk.): Büntetőeljárás jog (Kommentár a gyakorlat számára). HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Második kiadás, elektronikus kiadvány, Budapest, 2011.

¹⁰ 1911. évi I. törvény 350. §

¹¹ Cséka Ervin általános érvényű megfogalmazásában ténykérdésen a bűncselekmény történeti lefolyásához tartozó ténybeli körülményeknek és egyúttal a rájuk vonatkozó igazoló adatoknak, bizonyítékoknak az

szokás a szakértői bizonyítás objektív és szubjektív feltételeként is meghatározni. A különleges szakértelem objektív követelménye csak akkor igényel szakértőt, ha azzal a bíróság nem rendelkezik, azaz a saját ismereteinek kiegészítése céljából alkalmazza a szakértőt¹². A hatályos törvény is lehetőséget biztosít arra, hogy az ítélezési gyakorlat során, vagy a korábbi tanulmányok, foglalkozások folytán szerzett egyéb szakismeretekkel rendelkező bíró kiváltsa a szakértőt. Úgy véljük több okból hibás e szabályozás. A bírói kinevezésnek főszabály szerint nem feltétele egyéb szakismeret megléte. Speciális kötelezettséget az 1995. évi XXXIII. törvény ír elő szabadalmi ügyekben, amely szerint a három hivatásos bíróból álló tanács két tagjának felsőfokú műszaki, vagy azzal egyenértékű szakképesítéssel kell rendelkeznie. Egyéb esetben hogyan, miként méri fel az eljáró bíró, hogy ismerete elégséges, különösen akkor, ha évekkal, évtizedekkel korábbra tehető a tudás elsajátítása, ami azóta könnyen meghaladottá válhatott? Ha a bíró személyében rendelkezésre is áll a szükséges szakmai tudás, hogyan, miként támadható ez a felek által? A felek szakértői bizonyítás iránti indítványa, vagy eltérő tartalmú ún. magánszakértői vélemény csatolása mire kötelezi a bírót? Hogyan bírálható felül az ilyen ténymegállapítás a másodfokú eljárásban? Különösen akkor, ha a fellebbviteli bíróság egy vagy több tagja „kevésbé képzett”; kétség esetén sor kerülhet-e szakértő kirendelésére a Pp. 239. §-a szerint eljárva a Pp. 249. § (2) bekezdése alapján; ha igen a kettő hogyan viszonyul egymáshoz? Hasonlóan bizarr helyzet, ha a másodfokú tanács (többsége) érzi magát felvértezve arra, hogy az első fokú eljárásban kirendelt szakértői bizonyítás kétségeit, újabb szakértő kirendelése helyett – nem mérlegeléssel, hanem speciális ismerete alapján – maga állapítsa meg. A Pp. 239. § alapján a 177. § (1) bekezdését alkalmazva nincs elvi akadály, habár ennek a gyakorlat gátat szab¹³. Eltérő álláspont esetén sor kerülhet további szakértői bizonyításra, kérdés az, hogy a Pp. 182. § (3) bekezdése vagy a 183. § (1) bekezdése alapján. További következmény, hogy ha az elsőfokú eljárásban a bírói ismeret nem szorul kiegészítésre, a rendelkezésre álló adatok alapján a bíró „hivatalból” állapítja meg az adott tényt, ellenkező esetben ugyanezen tény megállapítása indítványhoz és költség előlegezéshez kötött bizonyítás tárgyát képezi. Következésképp az adott ügyben eljáró bíró szubjektumán múlik a bizonyítási eljárás menete, ami a jogérvényesítést kiszámíthatatlanná teszi. Összességében megállapítható, hogy a rendelkezési jogot és a tárgyalási elvet megkerülő „szakértő bíró” intézménye a felek által

összességét értjük. Cséka Ervin: A büntető ténymegállapítás elméleti alapjai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1968., 224.

¹² Magyary Géza: Magyar polgári perjog. Budapest, Franklin-társulat, Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1913. 593.

¹³ A BH2000. 208 számú eseti döntés indokolása szerint: „Tévedett [a másodfokú bíróság] azonban, amikor más szakértő kirendelése vagy a szakértői vélemény felülvizsgálatának elrendelése helyett a rezióródió mértékét maga határozta meg. A bizonyítékoknak a maguk összességében történő értékelése során a bíróság ugyan nincs elzárva attól, hogy a szakértői véleményt mellőzze, ezt azonban csak a perben feltárt kétségtelen tényekre alapozva teheti meg. Nem tekinthetők ilyenek az egyéb perekből szerzett bírósági tapasztalatok.”

nehezen kontrollálható, és ennél fogva kockázatokat rejt magában¹⁴. A szakértői függetlenség legfontosabb feltétele a szaktudás¹⁵, értelemszerűen érvényesnek tekintendő e nézet a „szakértő” bíróra is, amit az említett kételyek gyengítenek. A törvény a fentiekén túl további általános feltételt nem szab, kötelező eseteket sem sorol fel, de ez a „szakértő bíró” lehetőségével, illetőleg egyéb esetben az indítványhoz kötöttséggel, és a feleket megillető szakértő-választással ellentétes is volna.

A vizsgált három eljárás közül a közigazgatási hatósági eljárás bír a legszélesebb tárgykörrel, és ebből következően rendkívül sokféle konkrét célt követhet. Ezt igyekszik szolgálni a hatóságok specializálódása, a hatásköri szabályok, és az ún. szakhatósági modell, amelynek következtében az adott eljárást általában a konkrét ügy által megkívánt szakértelemmel rendelkező hatóság folytatja le, de ezt szolgálják az egyes hatósághoz rendelt erőforrások, és a képesítési előírások is. Ennek ellenére felmerülhetnek olyan különleges szakértelmet igénylő kérdések, amellyel az eljáró hatóság nem rendelkezik. E feltétel fennállása esetén a szakértő igénybevételének lehetséges eseteit a Ket. 58. § (1) és (2) bekezdése határozza meg. A közigazgatási eljárásokban akkor lehet/kell szakértőt igénybe venni, ha az ügyben jelentős tény vagy egyéb körülmény megállapításához szükséges különleges szakértelemmel az eljáró hatóság nem rendelkezik. Emellett a Ket. 58. § (1) bekezdés b) pontja értelmében pusztán jogszabályi rendelkezésen is alapulhat a szakértő igénybevétele, elvileg függetlenül a kérdés jellegétől, de nem függetlenül az eljáró hatóság szakértelmétől! Ez azt is eredményezi, hogy ha az eljáró hatóság rendelkezik a szükséges szakértelemmel, akkor a külön jogszabály rendelkezése dacára sem kell szakértőt kirendelnie.

A szakértői bizonyítás kötelező mellőzését eredményezi, ha törvény vagy kormányrendelet ugyanabban a szakkérdésben szakhatósági állásfoglalás beszerzését írja elő. Ilyen esetben a hatóság nem rendelhet ki szakértőt, annak azonban nincs akadálya, hogy a szakhatóság rendeljen ki szakértőt állásfoglalásának kialakítása előtt¹⁶. A szakhatóság állásfoglalása mindig szakkérdésre vonatkozik, a megállapított tényállás részét képezi, és így a döntés alapjául szolgál, akárcsak a szakértői vélemény. Emellett attól jelentősen eltérő természetű, mert

- a szakértő kirendelésére minden esetben a szükséges szakértelem pótlása érdekében kerül sor, adott szakhatóság megkeresése törvényen vagy kormányrendeleten alapul;

¹⁴ „[...] ha tehát a nyomozó saját szakismerete alapján döntené el a különleges szakértelmet igénylő kérdéseket, akkor személye a szakértőével egyesülne és megszűnne a szakértői véleménynek a megállapított eljárási formák közötti ellenőrzési lehetősége.” Gödöny József: Bizonyítás a nyomozásban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1968., 256.

¹⁵ Hámos Edit: A bizonyítás egyik törvényes eszköze: a szakvélemény. Rendészeti Szemle, Budapest, 2007/1. 108.

¹⁶ Vida Mária: Építésügyi hatósági eljárások. Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2006., 26.

- a szakvélemény bizonyítási eszköz, és így tartalma – főszabály szerint – nem köti a hatóságot; az állásfoglalás nem bizonyíték, ahhoz kötve van a hatóság, határozatának kötelező eleme¹⁷, lehetősége van ugyanakkor az állásfoglalás kiegészítését kérni¹⁸ (ezzel együtt a Ket. 44. § (2) bekezdése értelmében törvény vagy kormányrendelet meghatározott szakkérdésben [...] *szakértői szervet* jelölhet ki szakhatóságként);

- a kötöttség ellenére a szakhatósági állásfoglalás a közigazgatási perben szakértői bizonyítással vitatható¹⁹, azzal a korláttal, hogy a szakhatósági állásfoglalásban foglalt mérlegelés jogszerűségének (okszerszerűségének) vizsgálata – ha az nem igényel különleges szakértelmet – a bíróság kompetenciája²⁰;

- a szakhatósági állásfoglalás kiváltja a szakértőit, fordítva ez a közigazgatási eljárásban nem megengedett;

- a szakhatósági állásfoglalások a szakkérdésnek minősülő tényekből levont jogi következtetést is tartalmazhatnak, amely arra vonatkozik, hogy a szakhatóság a fennálló tények alapján a szakhatósági hozzájárulást megadja-e avagy nem²¹.

A fentebb részletezett szubszidiaritás – szemben a polgári perrel – itt indokolt, mert a közigazgatási eljárásokban alapvetően szakigazgatási szervek járnak el a szükséges kompetenciákkal, ha a szükséges szakértelem mégis hiányzik más, az adott feladatra rendelt hatóság igénybe vehető/veendő. Újabb fordulattal azonban adott szakvélemény ismét „felülkerekedhetett”; a gyakorlat szerint a szakhatósági állásfoglaláson alapuló közigazgatási határozat felülvizsgálata iránt indított perben – indítvány esetén – szakértő kirendelése – bizonyos korlátokkal – nem mellőzhető²².

2.2. A szakértői bizonyítás elrendelése

A szakértő kirendeléséről minden esetben az ügyben eljáró hatóság gondoskodik. Míg a polgári perben erre kizárólag eltérő tényelőadásra, vagy bírói kétséget ébresztő egyezőségre tekintettel előterjesztett indítvány²³, és a

¹⁷ Ket. 72. § (1) bekezdés db) pont

¹⁸ Legfelsőbb Bíróság Kfv.III.37.060/2009/8. számú határozata.

¹⁹ Pl.: KGD2008. 235; KGD1995. 249

²⁰ EBH2010. 2274

²¹ EBH2010. 2274

²² KGD2008. 235

²³ Kivéve a nemperes eljárásban kirendelt szakértő szakvéleménye.

szükséges költségek előlegezése esetében²⁴ kerülhet sor. A nyomozást és a közigazgatási eljárást jellemző officialitás elve, illetőleg e két eljárás egészét jellemző tényállás tisztázásának kötelezettsége folytán a nyomozó hatóság, az ügyész, a büntető bíróság, illetőleg a közigazgatási hatóság kérelem hiányában, hivatalból rendeli/rendelheti el a szakértői bizonyítást.

A kirendelés alapján eljáró szakértő szakvéleménye olyan bizonyítási eszköz, amely meghatározott ténykérdés megállapítására szolgál. A joggyakorlat szerint ilyen célra azonban egyéb módon rendelkezésre álló szakvélemény és azt készítő személy is igénybe vehető. E körben a más ügyben kirendelt szakértő szakvéleménye jöhet számításba. A bírói gyakorlat szerint ugyanis a szakértő igénybevételenek kötelezettsége nem feltétlenül jelenti új szakértői vélemény beszerzését²⁵. Mind a büntető-, mind a polgári eljárásban lehetséges a más ügyben kirendelt szakértő véleményének korlátozott felhasználása. Ennek minimális feltétele a lényegében azonos tényállás, a ténykérdés egyezősége, a szakvéleménynek a tárgyalás anyagává tétele, a készítés és a felhasználás közötti viszonylag rövid időköz, valamint a megismerés és a kérdésfeltevés lehetőségének a biztosítása²⁶. Úgy véljük, egy szakvélemény más eljárásban való felhasználásának – a szabad bizonyítás elve alapján – nincs törvényi akadálya, egyik vizsgált eljárásban sem. Az ilyen szakvélemény az újabb eljárásban a jelenlegi szabályok alapján azonban csak okiratként értékelhető, készítője pedig „csupán” tanúként hallgatható ki. Téves azon gyakorlat, amely a más eljárásban készített – és az újabb eljárásban elsőként felhasznált – szakvélemény készítőjét szakértőként kezeli, mert ennek sehol nincs törvényi alapja²⁷. Az első szakértő igénybevétele kizárólag kirendelés útján kerülhet sor. Ezt a hatályos Be. 100. § (1) bekezdése egyértelműen kimondja, szemben a korábbi 1973. évi Be. 68. § (1) és (2) bekezdésének „megengedőbb” értelmezésével. Habár a Be. kifejezetten ismeri a szakértő bevonásának lehetőségét, de erre csak *más szakértő alkalmazásakor* van mód. A Be. 100. § (2) bekezdése alapján kivételesen lehetséges kirendelő határozat nélkül, az ügyész vagy a nyomozó hatóság (bíróság nem!) szóbeli rendelkezése alapján is a szakértői vizsgálat elvégzése. Erre általában irreverzibilis helyzetekben kerülhet sor, amikor az időmúlás a szakértői vizsgálatot, és így az eljárás eredményességét hátrányosan befolyásolná.

A kirendelésre, mint kizárólagos jogalapra enged következtetni a Ket. 58. § (5) bekezdésének utolsó mondata, vagy a Pp. következetes szóhasználata is. Ellentétes tehát a Pp. 177. § (1) és (6) bekezdésével azon gyakorlat, amely a más eljárásban készült szakvélemény egyedüli felhasználását megengedi a

²⁴ Ettől csak objektív okból lehet eltérni, pl.: ha a minőségileg hibásnak állított áru megsemmisült, s ezáltal a tétel szakértői vizsgálata lehetetlenült. BH1996. 543

²⁵ Pl.: BH1986. 227

²⁶ Pl.: BH1989. 98, BH1986. 227, BH1986. 455; BH1977. 211; BDT2006. 1483

²⁷ A szakértői bizonyítást kiváltó ún. szakhatósági modellben a Ket. 45/A. § (5) bekezdése alapján lehetséges a szakvélemény többszöri felhasználása.

polgári perben²⁸. A megoldás a kirendelés mellett a *bevonás* első körös intézményesítése lehetne, és a már más eljárásban kirendelt szakértőként eljáró, és adott kérdésre szakvéleménnyel „rendelkező” személy szakértőként való beemelése az újabb eljárásba akár hivatalból, akár az érdekeltek indítványára. Ily módon nemcsak a szakvélemény bizonyítási eszköz jellege kerülne a helyére, hanem a szakértő jogállása is megfelelően rendeződne.

A kirendelésre, mint eljárási cselekményre két módon, hivatalból, avagy indítvány nyomán kerülhet sor. Ezt az eljárást megindításának jogalapja, a kérelemhez kötöttség, vagy a hivatalbóliség és ezekhez kapcsolódóan az eljárás célja, ezen belül az eljáró hatóságot terhelő tényállás tisztázási kötelezettség határozza meg. Értelemszerűen ahol az eljárás megindítása, a bizonyítás lefolytatása kérelemhez kötött, ott a tényállás tisztázása nem írható elő a hatóság számára. Ezt jól mutatta az 1995. és 1999. év között hatályban volt Pp. ellentmondásossága, és jól mutatja a Be. 75. § (1) bekezdésében foglalt rendelkezés, amely az 1. §-ban rögzített eljárásjogi funkciók elkülönítése, és a 4. § (1) bekezdésében meghatározott bizonyítási kötelezettség figyelembevételével csak akként értelmezhető helyesen, hogy a bizonyítás kezdeményezése a vádló és nem a bíróság kötelessége. Ennek ellenére a Be. egyes részletszabályainak – bírósági szakban való alkalmazásakor – az alapvető rendelkezésekkel való ellentmondásossága²⁹, és a fellebbviteli bíróságok által meghatározott gyakorlat szerint a bíróságot is bizonyítási kötelezettség terheli³⁰. Kérdéses lehet a kérelemre indult közigazgatási hatósági eljárásban a hatóságot terheli-e bizonyítási kötelezettség. A szakirodalmi álláspontok szerint minden kérelemre indult eljárásban, így az ún. egy-ügyfeles, vagy a quasi iudicialis eljárásokban is fennáll(hat) a hatóság (ellen)bizonyítási joga és kötelezettsége³¹. A polgári peres eljárás vonatkozásában csupán arra kívánunk ehelyütt rámutatni, hogy az ún. közigazgatási perekben is érvényesül a Pp. azon alapelve, miszerint indítvány nélkül nincs kirendelés³².

²⁸ Pl.: BDT2006. 1483

²⁹ Be. 111. § (1) bekezdése.

³⁰ Pl.: a Fővárosi Bíróság 2006. június 12-i kollégiumi ülése alapján készült összefoglaló 6 o. <http://www.fovarosi.birosag.hu/szellemimuhely/osszefoglalo.pdf>. [Letöltés: 2011. december 8.]

³¹ Pl.: Fazekas Marianna – Ficzer Lajos (szerk.): Magyar Közigazgatási Jog – Általános Rész. Osiris Kiadó, Budapest, 2005., 436.; Boros Anita: Bizonyítás a közigazgatási eljárásjogban. PhD. értekezés, http://193.224.191.196:8080/phd/Boros_Anita090113.pdf; [Letöltés: 2011. december 8.]; Patyi András (szerk.): Közigazgatási hatósági eljárásjog. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 252.

³² Fővárosi Ítéltábla 3.Kf.27.382/2003/6. számú határozata szerint, amennyiben a perben az eltérő orvosi-szakmai érveken alapuló közbeszerzési döntés, illetőleg az azt elmarasztaló alperesi határozat jogszerűségéről kell döntenet és a felek a perben a szakértő kirendelését nem indítványozzák, a tényállás felderítetlensége miatt nincs helye az alperesi határozat hatályon kívül helyezésének.

Büntetőeljárás		Közigazgatási hatósági eljárás	Polgári peres eljárás
Nyomozási szak	Bírósági szak		
Hivatalból (ügyész, nyomozó hatóság)	Hivatalból	Hivatalból	Kizárólag indítványra diszkrecionális jogkörben
Indítványra diszkrecionális jogkörben - terhelt - védő - sértett (magánfél) és képviselője - egyéb érdekelt és képviselője	Indítványra diszkrecionális jogkörben - ügyész - terhelt - védő - sértett (magánfél) és képviselője - egyéb érdekelt és képviselője	Indítványra diszkrecionális jogkörben - ügyfél	- felperes - alperes - beavatkozó

1. táblázat: a kirendelés alapja az egyes eljárásokban.

A következő lépésben vizsgálandó szakértők számát illetően érdemes rámutatni arra a változásra, ami a XX. század elején hatályban volt kódexek szabályai és a ma hatályos törvények között megvalósult. Míg az 1896-os Bp. általános szabályként ugyanarra a kérdésre alapesetben két szakértő alkalmazását írta elő, amelytől meghatározott esetekben mindkét irányba el lehetett térni³³, az ezt követő kódexekben fokozatosan szűkült az ilyen esetek köre³⁴. Az 1911. évi Pp. is egy vagy több szakértő kinevezéséről szól³⁵; az 1957. évi IV. törvényt (Áe.) ebből a szempontból is elkülönült szabályozás jellemezte, tekintettel a közigazgatási szférában jelen lévő fokozott specializációra. A jelenleg hatályos szabályozás szerint mindhárom eljárásban főszabály szerint egy szakértő kerül kirendelésre. E fejlődési ív okai a közigazgatási szervek változatlan specializálódása mellett egyrészt a szakértői hivatás professzionalizálódása, másrészt a szakértői bizonyítást övező garanciák lehetnek, figyelemmel az alábbi nemzetközi szempontokra is.

³³ Bp. 227. §-a szerint [...] ha a szemléhez szakértők szükségesek: a bíróság rendes szakértői közül kettőt, az ügy fontosságához képest esetleg többet kell alkalmazni. Csekélyebb fontosságú körülménynek megállapítására, vagy ha több szakértő nehezen volna található; egynek alkalmazása is elégséges. [...]

³⁴ Lásd: Kubinyi Sándor: A szakértőkre vonatkozó büntető eljárásjogi szabályozás alakulása Magyarországon; a szakértői bizonyítás problémái a jogalkalmazásban. Kriminológiai Közlemények 52. sz. 1995. 52-62.

³⁵ Pp. 350. § értelmében, ha a perben jelentős ténykérdés megítéléséhez vagy szemle teljesítéséhez olyan különös szakértelem szükséges, amellyel a bíróság nem rendelkezik, a bíróság egy vagy több szakértőt nevez ki. A szakértők számának megállapításában a bíróság a per tárgyának értékére is legyen figyelemmel. [...]

A Be. 101. § (1) bekezdése szerint ettől eltérni csak indokolt esetben lehet, amit a vizsgálati anyag összetettsége (egyesített szakvélemény), vagy nagy mennyisége (együttes szakvélemény) indokolhat. Ezen felül e törvény két olyan esetet említ, amikor kötelezően két szakértőt kell egyidejűleg alkalmazni³⁶; az eljáró szakértők kompetenciájáról azonban nem szól, ezt egyéb jogszabály is csak részben rendezi³⁷. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (87) 18. számú, a büntetőeljárás egyszerűsítéséről szóló Ajánlása d. 7. pontja szükség szerint „megfelelő számú” szakértő biztosítását tanácsolja, ami a kirendelő szerv mérlegelésén múlik. Alapvetően a vizsgálat jellege, bonyolultsága, komplexitása, avagy a vizsgálati anyag extrém mennyisége esetén kerülhet sor több szakértő kirendelésére. Ennek egyik sajátos esete az ún. szakértői csoport, amikor a kirendelés csak a szakértői csoport vezetőjét jelöli ki, feljogosítva őt arra, hogy a többi szakértőt bevonja, illetőleg külön rendelkezés alapján vagy anélkül is, ha jogi személy kerül kirendelésre, annak vezetője intézkedhet úgy, hogy több szakértő folytatja a vizsgálatot és ad szakvéleményt.

A Pp. esetében is az „egy szakértő elve” érvényesül, összhangban az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának az igazságszolgáltatás igénybevételét megkönnyítő eszközökről szóló R (81) 7. számú ajánlásával³⁸. Ezen elv figyelembevételével a szakértők számát a különleges szakértelmet igénylő kérdésekkel érintett szakterületek száma határozza meg³⁹, azaz a Pp. alapesetben csak az egyesített szakvéleményt ismeri el, az együttes szakvéleményre nincs törvényi lehetőség⁴⁰. Nincs akadálya annak, hogy több szakterületet érintő kérdésekre is csak egy szakértőt rendeljen ki a bíróság, azonban érdemi döntésre kiható eljárási szabályt sért, ha többirányú speciális szakismeretet igénylő jelentős tény megállapításához vagy megítéléséhez olyan szakértőt vesz igénybe, aki képesítésénél fogva csak az egyik szakterületen rendelkezik megfelelő szakismerettel⁴¹.

A Ket. nem tartalmaz kifejezett rendelkezést a szakértők számára, azonban lényeges, hogy ha meghatározott szakértő igénybevételét külön jogszabály írja elő, az ott írtak mindenben, így a szakértők száma tekintetében is kötik az eljáró hatóságot⁴².

³⁶ Be. 101. § (2) bekezdés.

³⁷ 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet 17. §; a halál oka és körülményei vonatkozásában jelenleg nincs egzakt jogszabályi meghatározás.

³⁸ A Független B/7. pontja értelmében rendelkezéseket kell hozni annak érdekében, hogy a lehető legkevesebb szakértőt rendelje ki a bíróság – akár hivatalból, akár a felek kérelmére – ugyanabban az ügyben.

³⁹ Pp. 177. § (1) bekezdés.

⁴⁰ Az Isztv. 30. § (1) bekezdése értelmében a szakértő a szakértői vélemény elkészítéséhez a névjegyzékben nem szereplő személy segítségét (szakkonzultáns), a szakvélemény előkészítéséhez szakértőjelölt közreműködését, a technikai jellegű tevékenység elvégzésére segédszemélyzetet vehet igénybe. BH1996. 492: Ugyanakkor nincs joga arra, hogy a szakvélemény elkészítésébe – a bíróság előzetes engedélye nélkül – szakértőként más személyt vonjon be.

⁴¹ BH2006. 161

⁴² Ket. 58. § (3) bekezdés.

A Pp. 177. § (5) bekezdése alapján a kirendelést megelőző kérdés lehet az ún. munkaterv lehetősége. Ennek készíttetése kizárólag a polgári perben lehetséges, ami a bizonyítás módjával, azaz a jogalkalmazói passzivitással, és ezzel összhangban annak indítványhoz kötöttségével áll összefüggésben. Ott, ahol az eljáró hatóságot a tényállás tisztázásának objektív kötelezettsége terheli, csak egy feltételhez, a különleges szakértelem szükségességéhez köthető a szakértő alkalmazása⁴³. Hasonló elv húzódik meg a költségek előlegezésére vonatkozó szabályok mögött.

A polgári perben a szakértő kirendelésére rendszerint tárgyaláson kívül, írásban, kivételesen szóban, akár az idézéssel együtt kerülhet sor. A kirendelő végzés pervezető végzésnek minősül, amellyel szemben külön fellebbezésnek nincs helye⁴⁴, ezért külön indokolni sem kell. A bíróság a végzéshez nincs kötve⁴⁵, így utóbb mellőzheti az elrendelt szakértői bizonyítás lefolytatását. A kirendelő végzés tartalmi elemeit nem a Pp., hanem az Isztv. 13. § (1) bekezdése tartalmazza részletesen. Emellett a határozatnak indokolt tartalmaznia a hamis szakvéleményadás, a szakvélemény késedelmes előterjesztésének következményeire való figyelmeztetést, a letétbe helyezett összeg mértékét, a kizárási ok fennállására, az eljáró szakértő kijelölésére, illetőleg a letétbe helyezett összeg elégtelen mértékének bejelentésére való felhívást, esetlegesen a gépkocsi használat engedélyezésére vonatkozó rendelkezést⁴⁶, és célszerűségi okokból a szakértő elérhetőségét is. A kirendelő határozat tartalmára a Ket. 59. § (7) bekezdése utaló szabálya alapján az Isztv. irányadó, külön – akár csak részleges – felsorolást a Ket. nem tartalmaz, talán csak az 59. § (3) bekezdése vonható ide⁴⁷. A Ket. a kirendelés formájáról itt kifejezetten nem szól, de a 71. § (1) bekezdésében foglalt általános szabály a kirendeléskor is alkalmazandó.

A büntetőeljárás során szakértői vizsgálat szóbeli elrendelésének a Be. 100. § (2) bekezdése alapján – szemben a Pp-vel – kizárólag halaszthatatlan esetben van helye, egyébként a kirendelés alakszerű, indokolt és nem fellebbezhető (pervezető) határozattal történik, amelynek minimális kötelező tartalmi elemeit a Be. 100. § (1), és a 108. § (6) bekezdése tartalmazza. Szembeötlően rövidebb felsorolást tartalmaz, mint az Isztv., annak csupán részleges ismétlése anélkül, hogy legalább háttérszabályként utalna rá, ahogy azt a Ket. teszi. A hiányos szabályozást jól jelzi, de csak részben orvosolja, hogy a 23/2003. (VI. 24.) BM-IM együttes rendelet 28. §-a részletes felsorolást tartalmaz a nyomozó hatóságok számára. Úgy véljük, nagyobb garanciát jelentene egy olyan taxatív törvényi felsorolás, amely a teljesség igényével, és a büntető-eljárásjogi szempontokra is maradéktalan figyelemmel

⁴³ Létező gyakorlat a szakértő lehetséges díjának és az ügy tárgyi súlyának informális összevetése egyes büntetőügyekben, pl.: igazságügyi tárgyszakértés esetén.

⁴⁴ Pp. 233. § (3) bekezdés b) pont.

⁴⁵ Pp. 227. § (2) bekezdés.

⁴⁶ 3/1986. (II. 21.) IM rendelet 6. § (4) bekezdés.

⁴⁷ Eszerint: a szakértőt a véleményadás előtt figyelmeztetni kell a hamis véleményadás jogkövetkezményére.

egységesen – egy Be-beli utaló szabály mellett – akár az Iszvtv-ben, akár magában a Be-ben kapna helyet.

A kirendelő határozat tartalmával ellentétben a szakértői tevékenység érdekében kirendelhető személyek körét főszabályként mindhárom eljárásjogi törvény egyezően szabályozza⁴⁸. A konkrét ügyben eljáró szakértő személyét alapvetően a megítélendő szakkérdés határozza meg, ugyanis kellő szakértői kompetencia hiányában előterjesztett vélemény, mint szakértői vélemény bizonyítékként nem vehető figyelembe⁴⁹. Másodlagosan egyéb, praktikus szempontok is figyelembe vehetők, így például ha az igazságügyi szakértőtől, intézménytől leterheltség okán, ésszerű időtartamon belül nem várható a vizsgálat lefolytatása⁵⁰.

A fentiek szerinti szabad szakértő választás előfeltétele a különböző kérdésekben konkrét szakértők, szervezetek kötelező kirendelésének a hiánya. A kizárólagosság annak a ténynek az elismerésén alapul, hogy egyes szakterületek legjobb művelői olykor meghatározott intézményekben vagy testületekben tömörülnek, és a szakértői feladat legjobb ellátása tőlük várható⁵¹. Leginkább a közigazgatási eljárásban esik korlátozás alá a kirendelhető személy köre, mert a szakmai specializáció és szakhatóság kötelező igénybevétele mellett, ha jogszabály meghatározott szakértő igénybevételét írja elő⁵², úgy ezt a szervezetet, intézményt, testületet vagy személyt kell szakértőként kirendelni. Ismert azonban olyan jogszabályi megoldás is, amely lehetővé teszi az előírt szakvéleményen (igazoláson) túl, más forrás felhasználását is⁵³. Általános szabály tehát az, hogy az előírt szakértő szakvéleménye köti az eljáró hatóságot, de ha a jogszabály engedi más szakvélemény, vagy egyéb okirat felhasználását, alapvetően a hatóság mérlegelésén múlik, hogy melyik lesz a döntés alapja.

A bizonyítékok szabad felhasználásának jelentős korlátját jelenti a Be. 102. § (2) bekezdésében foglalt rendelkezése is, amely szerint külön jogszabály meghatározhatja azokat a szakkérdéseket, amelyekben meghatározott intézmény vagy szakértői testület jogosult véleményt adni. A konkrét tárgyköröket a 282/2007. (X. 26.) Korm. rendelet

⁴⁸ Be. 102. § (1) bekezdés; Ket. 58. § (3) bekezdés; Pp. 177. § (2) bekezdés.

⁴⁹ BH1996. 464 Legfőbb megállapítását általános érvényűnek tekinthetjük.

⁵⁰ Ilyen jellegű ok adhat alapot pl.: a 282/2007. (X. 26.) Korm. rendelet 3. számú mellékletében foglaltaktól való eltérésre.

⁵¹ Sáriné Simkó Ágnes (szerk.): Igazságügyi szakértői kézikönyv. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2006., 174. o.

⁵² Pl.: 1997. évi XXXI. törvény 82. § (1) bekezdése.

⁵³ 1993. évi III. törvény 43. § (2) bekezdés.

tartalmazza⁵⁴. E jogszabály mellékletében foglaltak szerint bizonyos esetekben kizárólag az ott megjelölt szerv adhat szakvéleményt, míg más esetekben csupán „ajánlást” fogalmaz meg a rendelet. A kizárólagosság figyelmen kívül hagyása esetén, az arra nem jogosult által készített szakvélemény bizonyítékként sem a büntető-, sem a közigazgatási eljárásban nem vehető figyelembe, mert jogszabály által kizárt személy készítette. Kérdés, hogy ez miként érvényesül a polgári perben, hiszen a hatályos Pp. a felek rendelkezési jogának abszolutizálására épül, ami a szakértő kiválasztásának a lehetőségét is magában foglalja. A felek jogát korlátozza és egyúttal a bíróság feladatát képezi a kizárási szabályok érvényesítése, a névjegyzék vizsgálata, az adott szakértőhöz kapcsolódó szakterületek figyelembevétele⁵⁵, valamint az eseti szakértő szubszidiárius alkalmazása. Külön Pp-beli felhatalmazás hiányában – a szakkérdéstől függetlenül – azonban nem érvényesülnek az alacsonyabb szintű jogszabályban foglalt konkrét szakértőre, intézményre vonatkozó rendelkezések. Mindebből az állapítható meg, hogy a felek rendelkezési joga a tisztességes eljárás érdekében korlátozható, de a tényállás felderítésére vonatkozó kötelezettség hiányában a felek megegyezése nemcsak a releváns tények kvázi eldöntésére, hanem – majori ad minus – azok megállapítására egyébként képes szakértő személyére is kiterjed. Ezzel szemben a Be. – első körben – semmifajta jogkört nem biztosít a terhelt számára, a szakértő személyéről való döntés mindvégig az eljáró hatóságok joga. Köztes megoldást tartalmaz a Ket. 58. § (5) bekezdése, amely szerint a szakértő személyére az ügyfél is tehet javaslatot, amely azonban a közigazgatási szervet nem köti.

A törvényben meghatározott természetes és jogi személyek közül is csak azok kirendelése lehetséges, akik esetében nem áll fenn kizáró ok. Az összeférhetetlenségi szabályok kialakításakor a szakértő kettős szerepéből kell kiindulni. A szakértő egyrészt tényeket állapít/ítél meg, másrészt erről a hatóság felé számot ad. Az adott ügyben való elfogulatlanság ezért széleskörű garanciát igényel. Minthogy a szakértő funkcióját tekintve a döntéshozó deklarált függetlenséggel rendelkező⁵⁶ „segédje”, a pártatlanság alapvetően akként biztosítható, ha ugyanazok a kizárási szabályok vonatkoznak rá, mint a jogalkalmazóra. Az elfogultságot, vagy annak látszatát különösen az eljárásbeli érdekelttség, a képviselői tisztség és a hozzátartozói viszony, mint abszolút okok alapozhatják meg, de egyéb, viszonylagos okból is megállapítható. Ennek megfelelően mindhárom törvény elsődlegesen a döntéshozóra vonatkozó kizárási szabályokat rendeli alkalmazni a szakértőre.

⁵⁴ Pl.: az MNB készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel kapcsolatos szakkérdés esetén.

⁵⁵ Lásd: BH2006. 161

⁵⁶ Iszvtv. 16. § (1) bekezdés.

A Pp. és a Ket. ezt egyszerű utaló szabállyal rendezi, a Be. azonban részben megismételt felsorolással, amelynek eredményeként az átfedés csupán részleges mert a bírói összeférhetlenség a magánvádoló, a pótmagánvádoló és a magánfél személyével bővebb. Elvileg előfordulhat tehát, hogy ha a pótmagánvádoló személyében jogutódlással változás következik be, ez a személy, mint szakértő eljárhat az ügyben. Erre figyelemmel szükséges lenne a kizárásai szabályok pontosítása. Az elfogultság kockázata nemcsak a közvetlen, hanem a közvetett, alárendeltségi viszonyból eredő érdekelttség esetén is fennállhat, amelynek kiküszöbölését ugyancsak szigorú összeférhetlenségi szabályok biztosítják. A jelenleg hatályos rendelkezéseket az alábbi táblázat szemlélteti:

	Általános kizárási okok		Különös kizárási okok
	Abszolút	Relatív	
Büntető-eljárás	<p>Aki az ügyben</p> <ul style="list-style-type: none"> - terhelt - védő - tanú - sértett - feljelentő - sértett és feljelentő képviselője, vagy hozzátartozója vesz vagy vett részt, <p>továbbá aki mint</p> <ul style="list-style-type: none"> - bíró - ügyész - nyomozó hatóság tagja, vagy - ezek hozzátartozója járt vagy jár el; - aki az elhunytat közvetlenül a halála előtt gyógykezelte, vagy aki megállapította a halál beálltát (halál oka és körülményei vizsgálatánál); - akit az ügyben szaktanácsadóként vettek igénybe; 	<p>Akitől elfogulatlan szakvélemény egyéb okból nem várható</p>	<p>1. a szakértői intézmény és a szervezet szakértője, a szakértő testület tagja, ha az intézmény, a szervezet, vagy a testület vezetője⁵⁷ az ügyben terheltként, feljelentőként, sértettként, vagy ezek képviselőjeként vesz vagy vett⁵⁸ részt, vagy ezek hozzátartozója;</p> <p>2. a gazdasági társaság tagja, ha vezetője, vezető tisztségviselője az ügyben terheltként, feljelentőként, sértettként, vagy ezek képviselőjeként vesz vagy vett részt, vagy ezek hozzátartozója;</p> <p>3. a gazdasági társaság tagja, vagy alkalmazottja, amelynek tagja, vagy alkalmazottja az ügyben már korábban eljárta</p>

⁵⁷ A Legfelsőbb Bíróság 1/1999. Büntető-polgári jogegységi határozat alapján e szabályt indokolt az intézmény, szervezet delegált vagy önálló vezetői hatáskört is gyakorló helyettes vezetőjére is alkalmazni.

⁵⁸ Pl.: részleges megszüntetés esetén.

Közigazgatási hatósági eljárás	1. akinek jogát vagy jogos érdekét az ügy közvetlenül érinti; 2. aki az ügyben, mint - tanú - hatósági közvetítő - ügyfél képviselője - hatósági tanú - ügyintéző - szemletárgy birtokosa járt el; 3. aki tanúként nem hallgatható meg; 4. aki a tanúvallomást megtagadhatja	1. akitől elfogulatlan szakvélemény egyéb okból nem várható	1. az a szakértői testület, társaság, intézmény, szervezet szakértője, amelynek jogát vagy jogos érdekét az ügy közvetlenül érinti; 2. az a szakértői testület, társaság, intézmény, szervezet, amelynek vezetőjével szemben kizárási ok merül fel
Polgári peres eljárás⁵⁹	1. a fél, a féllel együtt jogosított vagy kötelezett személy, továbbá az, aki a per tárgyát egészen vagy részben a maga részére követeli, vagy akinek jogaira vagy kötelezettségeire a per eredménye kihatással lehet; 2. ezen személyek képviselője vagy olyan volt képviselője, aki az ügyben eljár; 3. mindezen személyek hozzátartozója, vagy volt házastársa; 4. aki az ügyben, mint bíró vett részt;	Akitől elfogulatlan szakvélemény egyéb okból nem várható	1. az a gazdasági társaság, amelynek tagjával vagy vezető tisztségviselőjével szemben a felsorolt 1-3. abszolút kizárási ok, vagy vezető tisztségviselőjével szemben relatív kizárási ok áll fenn 2. az a szakértői intézmény, amelynek vezetőjével szemben a felsorolt 1-3. abszolút, vagy relatív kizárási ok áll fenn; 3. aki olyan gazdasági társaságnak tagja, alkalmazottja, amely az ügyben szakértőként már korábban eljár

2. táblázat a szakértőre vonatkozó összeférhetetlenségi szabályok az elsőfokú eljárásban

Kizárt szakértő részvétele minden esetben lényeges eljárási szabálysértésnek minősül, és az ügydöntő határozat hatályon kívül helyezését eredményezi. Ugyanígy a büntető- és közigazgatási eljárásban a mentességi joga ellenére eljáró szakértő szakvéleménye bizonyítékként nem vehető figyelembe, ennek jogkövetkezménye az így rendelkezésre álló bizonyítékok alapján dönthető el⁶⁰.

A polgári perben az ügyben való részvétel önmagában nem kizáró ok így például, ha a szakértő az ügyben tanúként már szerepelt, nincs objektív

⁵⁹ Közigazgatási perben szakértőként nem járhat el, továbbá az, aki mint ügyintéző a közigazgatási szerv határozatának meghozatalában részt vett, ezen személy hozzátartozója, vagy volt házastársa, illetőleg a határozatot hozó közigazgatási szerv volt dolgozója a munkaviszonya megszűnését követő két évig.

⁶⁰ Nem feltétlenül lesz megalapozatlan az elsőfokú határozat. Pl.: ha az ún. ellenszakértő eljárása jogszerű és szakvéleménye aggálytalan. Új eljárás és bizonyítási eljárás lefolytatásának elrendelése kizárólag abban az esetben lehetséges, amennyiben a tényállás oly mértékben tisztázatlan, hogy arra alapítani döntést nem lehet. Lásd.: EBH2011. 584

akadály a kirendelésnek. Egyedül a polgári perben van elvi lehetőség törvényben kizárt szakértőtől származó szakvélemény felhasználására is. Ha a kizárási ok bejelentésére a szakvélemény előterjesztése után kerül sor, a szigorú szabályok ellenére lehetséges az is, hogy elviekben kizárt szakértő szakvéleménye alapján hozzon döntést a bíróság⁶¹. Utólagos bejelentés esetén azonban fokozottan vizsgálni kell a szakvélemény tárgyilagosságát, és kétség esetén más szakértőt kell kirendelni. A Ket. és a Pp. annyiban megengedőbb, hogy az ügyben érintettek hozzátartozói esetében csak az abszolút okoknál állít akadályt a kirendelés elé, míg a Be. mindkét (általános, különös) esetkörben. Mindezek jól érzékeltetik azt, hogy a legszigorúbb feltételek a büntetőeljárásban érvényesülnek, enyhébb a Ket. szabályozása, és összességében a Pp. látszik a leginkább megengedőbbnek, még akkor is, ha a tanút megillető mentességi szabályok csak a közigazgatási eljárásban jelentenek ab ovo kizárási okot, a Be. és a Pp. a mentességi szabályok megfelelő alkalmazását rendeli el. Szemben az objektív akadályokkal az ún. relatív kizárási ok megállapítása az eljáró hatóság mérlegelésére van bízva kivéve, ha azt maga a szakértő jelenti be.

Mindezen, a pártatlanságot biztosító szabályok megalkotásakor indokolt volna a túlzások elkerülésére is figyelni, mivel azok súlyos következménnyel is járhatnak. Ilyen volt a rendőrségi szakértés – valós kockázat hiányában – néhány évvel ezelőtti leszerelése, amelynek újjászervezése több évig eltarthat. Indokolt volna ugyanakkor korrigálni a különös kizárási okokat, mert a három szabályozás – a szabályozás céljának azonossága ellenére, indokolatlanul – eltérő, illetőleg pontatlan.

III. A szakértői vizsgálat, jogok és kötelezettségek

Valamennyi eljárásra érvényes azon tétel, miszerint a szakértő nem adhat alaposabb szakvéleményt, mint amit a rendelkezésére bocsátott vizsgálati anyag színvonala lehetővé tesz. A szakértői vizsgálat, és ennek folytán a szakvélemény megalapozottságának alapfeltétele tehát egyrészt az, hogy a szakértő minden releváns adatot ismerjen. Ez általában az adatközlés, az iratokba való betekintés, a tárgyaláson és szemlén való jelenlét lehetőségén, valamint a kérdésfeltevés és a felvilágosítás jogán keresztül valósul meg. Ehhez képest különös azon Pp. szabály, miszerint a szakértő bizonyítást indítványozhat, vagy a büntetőeljárásban kifejezetten meghatározott mintavétel lehetősége. Ezt meghaladóan az Isztv. 14. § (1) bekezdése rögzíti, hogy a szakértő közvetlenül a felektől a szakvélemény elkészítéséhez szükséges további adatok, felvilágosítás közlését, iratok, vizsgálati tárgyak rendelkezésre bocsátását kérheti. Ezen, Magyary szavaival szakértői bizonyítás

⁶¹ Pp. 178. § (3) bekezdés.

felvételnek minősülő⁶² tevékenység korlátját egyrészt a feladat jellege jelenti, másrészt az, hogy az eljáró hatóság nem háríthatja át a szakértőre az eljárás eldöntéséhez szükséges tények és körülmények felderítésének feladatát, mert a szükséges adatok alapvető biztosítása minden esetben az eljáró hatóság kötelezettsége⁶³. Mindezzel összhangban a vizsgálatban érintetteket pedig közreműködési kötelezettség terheli. A Pp. ugyan ehelyütt kifejezetten nem szól erről, de az egyéb rendelkezéseknél (pl.: szemle, okiratok) konkrét kötelezettségeket fogalmaz meg, és a feleket is általános adatszolgáltatási kötelezettséggel terheli, a be nem csatolt iratok, és egyéb vizsgálati tárgyak biztosítására⁶⁴. A Ket. külön törvényi rendelkezéshez köti, és az ügyfélre korlátozza az együttműködési kötelezettséget⁶⁵. Legszélesebb körben a Be. ír elő közreműködést, a terhelt, a sértett, a szemletárgy birtokosa és – megszorítással – a tanú számára, amely – a kirendelő rendelkezése alapján – akár a terhelt személyi szabadságának korlátozásával, testét érintő fizikai beavatkozással is járhat⁶⁶. A sértett is köteles magát a szakértői vizsgálatnak alávetni, azonban ha mentességi jog illeti meg, a szakértő részére szükséges felvilágosítás adást megtagadhatja⁶⁷. Ehhez képest a polgári bíróság elrendelheti ugyan személy vizsgálatát, de azt nem kényszerítheti ki, és a tanú sem köteles a vizsgálatnak magát alávetni⁶⁸.

A közreműködési kötelezettség megszegése minden eljárásban szankciót von maga után: ha a szemletárgy birtokosa, vagy az ügyfél a vizsgálatot akadályozza a Ket. 61. §-a alapján bírsággal sújtható, és az okozott többletköltségek megfizetésére is kötelezhető, ugyanígy a polgári bíróság hivatalból, vagy a szakértő jelzésére a feleket, a képviselőiket, vagy más perbeli személyt a Pp. 185. § (1) bekezdése alapján rendbírsággal sújthatja, az okozott költség megtérítésére kötelezheti, elővezetésüket rendelheti el, vagy a Pp. 8. § (5) bekezdése alapján más, e törvényben írt jogkövetkezményt alkalmazhat. Ha a bizonyító fél ellenfele mulaszt – ultima ratio – a bizonyítási teher átfordulása is megállapítható⁶⁹. A Be. az említetteken túlmenően a terhelttel szemben elővezetést és testi kényszer alkalmazását rendelheti el, rendbírsággal azonban – szemben a sértettel – nem sújtható.

⁶² Magyary Géza: Magyar polgári perjog. Budapest, Franklin-társulat, Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1913. 597.

⁶³ Pp. 181. § (1) bekezdés; Be. 105. § (2) bekezdés; Ket. 59. § (1) bekezdés.

⁶⁴ Kengyel Miklós (szerk.): A polgári perbeli bizonyítás gyakorlati kézikönyve. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2005. 247.

⁶⁵ Ket. 59. § (2) bekezdés.

⁶⁶ A megvizsgálendő személy testének sérthetlenségét érintő szakértői vizsgálat csak a kirendelő külön rendelkezése alapján végezhető, műtétnak minősülő vizsgálati eljárás pedig csak személyes hozzájárulás esetén.

⁶⁷ Tóth Mihály (szerk.): Büntető eljárásjog, Második átdolgozott, hatályosított kiadás, Budapest, HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., 2006. 153.; Lásd még: BH1986. 493.

⁶⁸ Németh János – Kiss Daisy (szerk.): A polgári perrendtartás magyarázata 1. Második (átdolgozott) kiadás, Complex Kiadó, Budapest, 2007. 1030.

⁶⁹ Kengyel Miklós (szerk.): A polgári perbeli bizonyítás gyakorlati kézikönyve. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2005. 267.

Lényeges szabály továbbá, hogy a terheltet a szakértői vizsgálat esetében is megilleti a vallomás megtagadásának a joga, illetőleg a tanú mentességi joga kiterjed a vizsgálatra is⁷⁰, ahogy ennek a polgári perben is lennie kell, míg kötelezettség hiányában a Ket. mentességet sem biztosít.

A szakvélemény megalapozottságának másik alapfeltétele, hogy a szakértő a tudomány és a műszaki fejlődés eredményeinek felhasználásával, a jogszabályok rendelkezései, valamint a tevékenységére irányadó szakmai szabályok megtartásával, legjobb tudása szerint teljesítse feladatát. E követelményt a Pp. és a Ket. külön nem, de az Isztv. 1. §-a általános jelleggel tartalmazza, míg a Be. kifejezetten rögzíti a 105. § (1) bekezdésében, amelyet a szakvélemény szerkezetének meghatározása is előmozdíthat, azonban ezt külön megint csak a Be. tartalmazza⁷¹. Megsértése a szakvélemény bizonyító erejét annulálja, végső soron figyelmen kívül hagyását eredményezi. A korszerűség követelményét az amerikai bíróságok által több mint hetven éven keresztül általános sztenderdként alkalmazott ún. Frye tesztben megfogalmazott „általános elfogadottság” elve⁷², vagy az újabb Daubert esetben felállított differenciáltabb szempontrendszer, a hazai bírói gyakorlat⁷³, esetlegesen az alkalmazandó módszertani levél, vagy egyéb sztenderdek, protokollok alapján ellenőrizheti a jogalkalmazó.

A korszerűségeen túl a különböző kódexek további formai és tartalmi kötelezettségeket határoznak meg a szakértők számára az egyes eljárások során, amelyek tételes felsorolásától e helyütt eltekintենk. Annyit azonban rögzíteni érdemes, hogy a legszélesebb körben (ezt is) a Be. határozza meg, a Ket. és a Pp. csak elvétve állapít meg kötelezettséget, azonban az Isztv. e körben is alkalmazandó. A kötelezettségek csak egy része – jellemzően a közreműködés körében – szankcionálható az eljáró hatóság által, több olyan van, ami jogkövetkezmények nélkül marad. A fejtegetéseink tömörítése végett az alábbi táblázattal szemléltetjük a szakvélemény adásának elmulasztásához rendelt eljárásjogi következményeket:

⁷⁰ Be. 106. § (4) bekezdés.

⁷¹ Be. 108. § (2) bekezdés.

⁷² Donald E. Shelton: *Forensic Science in Court (Challenges in the Twenty-first Century)*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2011. 21.o.

⁷³ Pl.: BH1975. 164

	Polgári eljárás	Közigazgatási eljárás	Büntetőeljárás
Elővezetés	- idézéssel szembeni mulasztás - engedély nélkül eltávozás (ismételt esetben kötelezettség)	-	-
Pénz-/eljárási-/rendbíróság	- idézéssel szembeni mulasztás - engedély nélkül eltávozás - közreműködés megtagadása - határidő mulasztás	- határidő mulasztás - egyéb kötelezettség-szegés - rosszhiszemű eljárás	- közreműködés megtagadása - véleménynyilvánítás megtagadása - határidő mulasztás
Okozott költség viselése	- idézéssel szembeni mulasztás - engedély nélkül eltávozás - közreműködés megtagadása - határidő mulasztás	- rosszhiszemű eljárás	- közreműködés megtagadása - véleménynyilvánítás megtagadása - határidő mulasztás (?)
1% díjmérséklés	- határidő mulasztás	- határidő mulasztás	-
Fegyelmi eljárás kezdeményezése (Magyar Honvédség, rendvédelmi szervek tagjával szemben pénzbírság és elővezetés helyett)	- idézéssel szembeni mulasztás - engedély nélkül eltávozás - közreműködés megtagadása - határidő mulasztás	-	-

3. táblázat: a szakértővel szemben, az egyes eljárási törvények alapján alkalmazható eljárásjogi szankciók

Erős kontraszt állapítható meg a Be. esetében, hiszen a számos kötelezettség ellenére összesen három esetben rendel szankciót alkalmazni, és mindössze kétféle szankció közül, és ezen belül is némileg ellentmondásos a 113. § (2) bekezdésében foglalt rendelkezés.

A legszélesebb eszköztárral a polgári bíró rendelkezik⁷⁴, míg a költségekben való marasztalásra, és újabban a pénzbírság kiszabására minden esetben köteles a bíróság, az elővezetés elrendelése első körben diszkrecionális joga, ismételt mulasztás esetén azonban kötelezettsége a bíróságnak. A 2011. évi

⁷⁴ Fegyveres erők és rendvédelmi szervek tagjaival szemben pénzbírság kiszabására és elővezetés elrendelésére nincs, helyette fegyelmi eljárás kezdeményezésére van mód. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának az igazságszolgáltatás működését elősegítő polgári eljárásjogi irányelvekről szóló R (84) 5 számú Ajánlása minden mulasztás esetében lehetőséget lát a fegyelmi büntetés kiszabására a bíró által.

LXXXIX. törvénnyel, az eljárás gyorsításának szándékával bevezetett kötelező elővezetés helyett, a magunk részéről az 1995. évi CXIV. törvényben szabályozott etikai eljárás Pp-ben biztosított bírói kezdeményezésének kötelezettségét – a bíróság(!) tekintélyének megőrzése szempontjából is – célszerűbbnek, illetőleg humánusabbnak tartjuk a bíró „segédjével” szemben. Potenciális szankcióként megfelelően hozzájárulhat az adott ügyben a szakértő szabályszerű megjelenéséhez, vagy egyéb, jelenleg nem szankcionált kötelezettség érvényesítéséhez is. Lényeges különbség a Pp-hez képest, hogy az általános szabályok szerint folytatott büntetőeljárásban és a közigazgatási eljárásban is minden esetben a szankció alkalmazása csak lehetőség, szemben a polgári per fentebb említett kogens rendelkezésével.

Polgári perben a nyilvános szakértői vizsgálat szabálya érvényesül, amelynek következménye, hogy annak helyéről és időpontjáról a szakértő köteles értesíteni a feleket (beavatkozókat) és képviselőiket. A jogosultak kizárása garanciális jogukat sérti, és egyúttal a szakvélemény különös bizonyító jellege veszik el. A Pp. 181. § (2) bekezdése alapján azonban a bíróság diszkrecionális jogkörében akként is rendelkezhet, hogy a szakértő a jogosultak távollétében teljesítse a vizsgálatot⁷⁵. Ezzel szemben a Be. és a Ket. nem szól kifejezetten a szakértői vizsgálaton való részvétel lehetőségéről, habár a terhelt, a sértett és a védő, illetőleg az ügyfél számára a szemlén való jelenlét megengedett. Ugyanakkor jelzésértékű a Be. 105. § (4) bekezdése⁷⁶, és a Pp. fentebb említett szabályának ellentétes megközelítése. A nyilvánosság Be-beli kizárását erősíti azon eseti döntés is, amely szerint nem értelmezhető kiterjesztően a szakértő meghallgatásánál való terhelti, védői, sértetti jelenlét, következésképp a szakértői vizsgálat időpontjáról az eljárás e résztvevőit értesíteni sem kell⁷⁷.

Ami a Ket-et illeti, a Legfelsőbb Bíróság egyik 1998-as döntésében⁷⁸ alkalmazandónak találta a Pp. 177-183. §-aiban foglalt szabályokat mondván, hogy ezek a garanciális előírások alapvetően a közigazgatási eljárásra is vonatkoznak. Ez az álláspont ma már fenntarthatatlan. Analógia helyett háttérjogszabályként természetesen minden esetben irányadó a 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet, azonban annak tárgyak laboratóriumi vizsgálatára vonatkozó 4. § (1) bekezdése visszautal az adott eljárásjogi jogszabályokra.

⁷⁵ Pl.: a laboratóriumi vizsgálatok esetén.

⁷⁶ A kirendelő meghatározhatja azokat a vizsgálatokat, amelyeket a szakértőnek a kirendelő jelenlétében kell elvégezni.

⁷⁷ BH2004. 136

⁷⁸ Kf.I.28.013/1998. számú ügyben hozott határozat.

IV. A szakvélemény értékeléséhez kapcsolódó jogok és kötelezettségek

A különleges szakértelmet igénylő tény megítélését tartalmazó szakvélemény, mint bizonyítási eszköz értékelése a különleges szakértelemmel nem rendelkező hatóság feladata. Ezen paradox helyzet sajátos értékelési technikát igényel minden eljárásban. A szakvéleménynek ki kell állnia az ellenérdekelt felek érvelését, azonban kérdés, hogy mi állítható szembe a szakértő véleményével? Mekkora teret engednek az eljárási kódexek az alternatív értékeléseknek, illetőleg mi módon oszlatja el saját kételyeit? Alapvetésként fogalmazható meg, hogy a szakértői vélemény nem kötelezi – a szabad bizonyítás elvéből következően nem kötelezheti – a döntéshozót, ami azonban csak annyit jelent, hogy a jogalkalmazó a véleményben tett ténymegállapítás bizonyító erejét függetlenül, saját, s nem a szakértők felelősségére támaszkodva ítéli meg, de nem jelenti azt, hogy a véleményben foglalt tudományos megállapítást érdemben felülbírálna. Mindez egyszerre több dolgot jelent. Egyrészt általánosítható az az elmeorvos szakvéleményekre nézve megállapított tétel miszerint, ha a bíróság az igazságügyi szakértő véleményét nem fogadja el, új szakértői vélemény beszerzése helyett nem foglalhat állást saját maga különleges szakértelmet igénylő kérdésben⁷⁹. Másrészt a szakvélemény értékelése, esetleges fogyatékoságáról és annak következményeiről való döntés jogalkalmazói kézbe helyezése implicite feltételezi a szakvélemény hozzáértő értékelését. Következésképp a szakértők eljárásjogi jelentőségével párhuzamosan emelkedik a bírói felkészültség szükségessége. Fontos, hogy az eljáró hatóságok tagjai sokoldalú ismereteket szerezzenek azon egyéb kérdésekben, amelyek leggyakrabban teszik szükségessé szakértők közreműködését. A bíró kétségei esetén nem veheti át a szakértő jogkörét, nem hagyatkozhat szakkérdésben pusztán közvetlen tapasztalatára, de éppen erre alapítva jogköre kiterjed a szakmai megállapítás elfogadhatóságában való állásfoglalásra. E körben nincs kötve a szakértők véleményéhez, azonban a bizonyítás anyagát csak akkor tudja helyesen értékelni, ha az abban mutatkozó ellentmondásokat – a lehetőséghez képest – tisztázta⁸⁰.

A megfelelő értékelés előfeltétele, hogy a szakvéleményt az érintettek megismerhessék, arra észrevételeket tehessenek, illetőleg kérdéseket fogalmazhassanak meg. Ezt a lehetőséget mindhárom eljárásjog biztosítja, és nem véletlen, hogy a nyilvánosságot egyébként kizáró nyomozás során éppen a szakvélemény azon iratok egyike, amelyet minden esetben megtekinthet a terhelt és a védő⁸¹. A megismerésből következik a „kétkedés joga” és annak manifesztálódása, a kérdésfeltevés. A Pp. és a Be. ezt rendezi, a Ket. már nem ilyen egyértelmű, és ennek következtében adott esetben nehezebben

⁷⁹ Ítéletáblai Határozatok Tárának 2004. évi 41. számú határozata; lásd még: BH1985. 223

⁸⁰ Legfelsőbb Bíróság Bf.I.1207/1954. számú határozata.

⁸¹ Be. 186. § (2) bekezdés.

kikényszeríthető. További lehetséges jogosítvány újabb szakértő kirendelésének kezdeményezése, ezen belül is különösen a kötelezettséget eredményező indítványozás joga. Ez utóbbi a Be. 2011. év nyáron hatályba lépett módosítása óta immár egyik eljárásban sem lehetséges. A változás védelmében felhozható a szabad bizonyítás elve, ezen belül is a bizonyítási eszközök szabad felhasználása, ami a döntéshozó kompetenciája és felelőssége. Ellenérvként pedig a tisztességes eljárás és a résztvevők egyenlőségének csorbulása⁸². Az eljáró hatóság diszkréciójára utalt indítványozás joga minden eljárásban ismert, a különbség a részletekben rejlik, abban, hogy a döntéshozó megítélésétől függetlenül egyéb előfeltétele is van-e az indítvány teljesítésének. A Ket. 58. § (5) bekezdése értelmében – indokoltság esetén – a költségek ügyfél általi előlegezése esetén más szakértőt rendelhet ki. Kérdés, hogy a bizonyítást meghatározó tényállás tisztázásának kötelezettsége esetén a más szakértő kirendeléséről való döntés indokoltság esetén hogyan eshet a diszkréció körébe, különös tekintettel a Ket. 59. § (5) bekezdésében foglalt kötelezettségre is. Tiszta helyzetet jelent a hasonló elvi alapon álló Be-beli szabályozás, amely egyetlen feltételét ismeri az újabb kirendelésnek, érkezzen az indítvány bármely jogosulttól is; ez pedig a ténykérdés tisztázásának szükségessége. Ehhez képest eltérő szabályozás érvényesül a polgári perben, de itt a cél, és ezzel összhangban a döntéshozó feladata is eltérő, ezért további költségek előlegezése, mint előfeltétel nem kifogásolható. Mindhárom eljárásjogi törvény biztosítja azt a jogot, hogy az eljárás nem hatóságként eljáró résztvevője „saját” szakvélemény felhasználását indítványozza. E körben a kérdés az, hogy a bizonyítás anyagává tett vélemény milyen minőségben nyer értékelést: a fél nyilatkozataként, okirati bizonyítékként, avagy szakvéleményként. A Ket. meglehetősen szűkszavúan annyit rögzít, hogy az ügyfél által felkért szakértő véleménye bizonyítékként használható fel akkor is, ha a szakértőt a hatóság nem rendeli ki. Tiszta helyzetet teremt a Be. 112. §-a, amely szerint a felkínált szakértő bevonása esetén a szakértőkre vonatkozó szabályok, eltérő esetben az okiratra vonatkozó szabályok alkalmazandók. Legellentmondásosabb gyakorlat a polgári perben felhasználni kívánt ún. magán-szakvéleményekkel kapcsolatban tapasztalható. Az egyik álláspont szerint a bíróság a fél által beszerzett szakvéleményt csak a fél álláspontjaként veheti figyelembe: a perben szakértőként általában csak a bíróság által kirendelt szakértő járhat el⁸³. Ezzel szemben ugyancsak létező gyakorlat⁸⁴ szerint, a magánszakvélemény olyan szakmai álláspont, amely a bizonyítékok körében értékelendő⁸⁵, amelyet a bíróság által kirendelt szakértő véleményével – amennyiben azzal ellentétes – egybe kell vetni, meg kell kísérelni az ellentmondások feloldását, az eltérő álláspontok ütköztetését⁸⁶. Egységesnek

⁸² Kubinyi Sándor: A szakértőkre vonatkozó büntető eljárásjogi szabályozás alakulása Magyarországon; a szakértői bizonyítás problémái a jogalkalmazásban. Kriminológiai Közlem. 52. sz. 1995. 58.

⁸³ Pl.: BH1992. 270; BH1999. 365.

⁸⁴ Pl.: BH2007. 192, BH2003. 17, BH1999. 169.

⁸⁵ Szegedi Ítéltábla Pf.III.20.311/2007. számú határozata.

⁸⁶ Fővárosi Ítéltábla 7.Pf.21.242/2006/3. számú határozata.

tekinthető azonban a gyakorlat tekintetében, hogy a magánszakértői vélemény alkalmas az igazságügyi szakértői vélemény szakmai helytállóságának kétségessé tételére, és a bíróság nem tesz eleget az indokolási kötelezettségének, ha a becsatolt magánszakvélemény elvetésének indokát nem adja⁸⁷. Összességében azt állíthatjuk, hogy a fél által, álláspontjának szakszerű alátámasztására becsatolt magánszakvélemény bizonyíték, amely alkalmas lehet a bíróság által kirendelt szakértő által előterjesztett szakvélemény kétségessé tételére, és alapja lehet további bizonyításnak, más szakértő kirendelésének, vagy bevonása esetén, végső soron szakértői testület megkeresésének. A magán-szakvéleménytől eltérő minőséget jelent a 2005. évi XLVIII. törvény alapján nemperes eljárásban kirendelt igazságügyi szakértő szakvéleménye, amely a perben kirendelt szakértővel és szakvéleményével esik egy tekintet alá. Kötelezettség hiányában ez, és általában a saját kezdeményezés révén szakértőtől származó vélemény szakvéleményként való felhasználásának a lehetősége az eljárás – nem hatósági – résztvevőinek legerősebb jogosítványa jelenleg.

Amennyiben a szakértői megállapítások megalapozottsága kétséges, első körben azok kiegészítése, pontosítása szükséges. Ugyancsak szükséges a szakvélemény kiegészítése a tényállás megváltozása⁸⁸, vagy újabb kérdések felmerülése esetén is. E kötelezettség a közigazgatási és a büntetőeljárásban az eljárás céljából adódik, de a bizonyítás elrendelése folytán az egzakt válaszok kikényszerítése a polgári bíróság kötelezettségévé vált, következésképp a fogyatékosok kiküszöbölése érdekében szükséges intézkedéseket foganatosítani kell⁸⁹. Ennek folytán minden eljárásban lényeges eljárási szabálysértésnek minősül, s egyidejűleg megalapozatlanságot is eredményez, ha a döntés hiányos/ellentmondásos szakvéleményen alapul. A kiegészítést meghaladóan azonban eltérő mértékű korrekciós eljárással találkozunk az egyes törvényekben. A polgári perrel folytatva, a bíróság kötelezettsége a kiegészítéssel véget ér. Ha a kétely fennmarad, más szakértő kirendelésére automatikusan nem jogosult, arra csak újabb indítvány esetén kerülhet sor, ennek hiányában a bíróság a rendelkezésre álló adatok alapján dönt.

A tényállás tisztázásának kötelezettsége esetén a döntéshozó feladata tágabb, újabb szakértőt kell kirendelni. Ezt a Be. 111. § (1) bekezdése egyértelműen jelzi, azonban némileg hiányos a Ket. e kérdésben. Úgy vélem a tényállás felderítése nem tehető függővé az ügyfél kérelmétől⁹⁰ egyéb, az eljáró hatóságot újabb szakértő kirendelésére kötelező rendelkezés azonban nincs. A törvény egyéb rendelkezéseiből⁹¹ - így a tényállás tisztázásának általános kötelezettségéből - következtethetünk a további menetrendre, de ez önmagában az eljárás rendjét nem adja meg. Ha a rendelkezésre álló

⁸⁷ Pl.: BH1999. 405, BH1999. 365, BDT2003. 759; BDT2003. 778; BDT2005. 1119

⁸⁸ Legfelsőbb Bíróság Kfv.III.37.434/2008/4. számú határozata.

⁸⁹ Pl.: BH2010. 134; BH1979. 225

⁹⁰ Ket. 58. § (5) bekezdés.

⁹¹ Ket. 59. § (5) bekezdés; 62. § (1) bekezdés.

szakvélemények ellentmondásosak, a hatóság további kötelessége tehát annak feloldása⁹²; e körben lehetőség van a szakértők párhuzamos meghallgatására is⁹³.

Több ellentmondásos szakvélemény esetén a következő lépés azok összevetése, és lényegi kérdésekben való eltérés esetén szükségszerű a szakértők egyidejű, szóbeli meghallgatása, és a következtetések levonása. Az ellentmondások feloldása nélkül a döntés megalapozatlan⁹⁴, ezért annak megszüntetése mindhárom eljárásban szükséges. Erre nézve a polgári peres eljárás kissé elnagyolt, ami az eljáró bíróság súlyát megsokszorozza, és kifogásolható gyakorlathoz vezethet. Példa erre a BH1993. 683 számú (származási perben született) döntésben foglalt elvi álláspont, amely szerint az ellentétes szakértői vélemények felülvizsgálata helyett az ellentmondások mérlegeléssel történő feloldása jogszabálysértő, mert *az ún. szabad mérlegelési jog, vagyis a felmerült bizonyítékok egybevetése, a maguk összességében való értékelése és meggyőződés szerinti elbírálása nem alkalmazható azokban a jogvitákban, amelyek megítéléséhez különleges szakértelem szükséges, s azzal a bíróság nem rendelkezik*. Hasonló általános érvényűnek szánt állásfoglalást tartalmaz az EBH2005. 1359 számú döntés is, eszerint: a felperes munkaképesség-csökkenésének mértékére vonatkozó, a közigazgatási eljárásban és a perben beszerzett *orvos-szakértői vélemények ellentmondásossága bírói mérlegeléssel nem oldható fel, az orvos-szakértői szakmai kérdésnek minősül*. E döntésekkel szemben úgy véljük a szakértői vélemény egyik a bizonyítékok közül akkor is, ha kiemelkedő jelentőségű, következésképp eleve és feltétlenül nem köti a bíróságot, ilyen bizonyító erő egyik (2., 3., stb.) szakvéleményhez sem fűződik. A szakvélemény a szabad bizonyítás elvéből eredően minden esetben mérlegelés tárgya, amely tevékenység eredménye megfelelő – szakmai szempontokat megítélve, okszerű, koherens, és meggyőző – indokolással két ellentétes szakvélemény közötti állásfoglalás is lehet, ahogy – párhuzamos meghallgatás nélkül! – az EBH2002. 717 számon közétett döntéssel lezárt eljárásban is történt. A mérlegelés azonban nem lehet korlátlan, a bíróság nem tehet e körben sem irratellenes megállapításokat, nem hagyhatja figyelmen kívül a jogszabály rendelkezéseit, a szakkérdésben a szakvélemény megállapításait felülbírálva azt nem mellőzheti. Összegezve: a következetesség igénye jogalkotói lépést kíván.

Ha a beszerzett szakvélemények közötti ellentmondást nem sikerül feloldani és a ténykérdést eldönteni, újabb szakértő kirendelésére kerülhet sor. Az egyes eljárásjogok a parttalan bizonyítást megakadályozandó a további bizonyítást több előfeltételhez kötik. A Ket. és a Be. közel azonos módon szabályozza az újabb szakértő igénybevételét. Némi különbség az újabb szakértő igénybevételének céljában áll, mert a Be. – az eltérés okának

⁹² Lőrincz Lajos (szerk.): Közigazgatási eljárásjog. Második átdolgozott kiadás. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2009., 238.

⁹³ Ket. 62. §.

⁹⁴ Pl.: BH2005. 385; BDT2010. 2209

meghatározása, és a kiegészítés kérdésében való állásfoglalás mellett – nyitva hagyja további szakértő kirendelésének a lehetőségét. Az újabb szakvélemény – a Be. 111. § (6) bekezdése alapján – ugyanis nem feltétlenül jelenti a szakértői bizonyítás lezárását, a Be. az egy eljárásban kirendelhető szakértők számát nem limitálja, azaz nincs törvényi akadálya további szakértő(k) kirendelésének⁹⁵. A Ket. a szakértői bizonyítás további menetéről további rendelkezést nem tartalmaz, ami azt is jelent(het)i, hogy nem kizárt újabb és újabb szakértő kirendelése. Ami egyértelmű, hogy e körben nem az alapkérdés megválaszolása képezi a szakértő feladatát, hanem a korábbi szakvélemények közötti ellentét feloldása. Ez azért lényeges, mert létező gyakorlat, hogy a konkrét kérdés megválaszolását (is) szabják feladatul, holott ezt egyik törvény sem teszi lehetővé. Az előbbiektől némileg eltérően szabályozza a szakértői bizonyítás további menetét a Pp.: ha a kirendelt szakértők személyes meghallgatás nem vezetett eredményre, akkor sor kerülhet szakértői testület bírósági megkeresésére. A lehetőség a szakértői bizonyítás folytatásának, és nem a módjának a megválasztására vonatkozik, azaz egy ügyben – bizonyos kérdésekben – a harmadik fordulóban csak testület járhat el. E bizonyítás kivételességét több Pp-beli megszorítás is mutatja. Előfeltétele, hogy a szakértők együttes meghallgatásának eredménytelensége ezt indokolja, és a költségek előlegezése mellett a bizonyító fél újfent indítványozza. Tárgya kizárólag a miniszteri rendeletben meghatározott szakkérdés, alanya pedig ugyancsak a rendeletben meghatározott testület lehet. A Pp. 183. § (1) bekezdése alapján a szakértői testületnek – szemben a Ket. és a Be. rendelkezéseivel – alapvetően nem a már rendelkezésre álló szakvélemények szakmai megalapozottságára, az esetleges ellentmondások okaira kell magyarázatot adnia, hanem a felmerült szakkérdésben nyilvánít véleményt. Ha e vélemény hiányos vagy ellentmondásos – a fentiekkel egyezően – sor kerülhet írásbeli vagy szóbeli kiegészítésre. Amennyiben a testület által adott szakvélemény sem ad megnyugtató választ, a bizonyítás zsákutcába juthat, mert további szakértői bizonyításnak nincs helye, a szakértői bizonyítást eredménytelennek kell tekinteni⁹⁶, és a rendelkezésre álló adatok alapján kell dönteni.

V. Összegezés

A valós tényállás felderítésének igénye megköveteli, hogy azokat a tényeket, amelyek megállapítása a döntéshozó kompetenciáját meghaladják, a szükséges szaktudással rendelkező személy állapítsa meg. Míg a polgári eljárásban és a közigazgatási eljárásban alapvető szempont a döntéshozó

⁹⁵ A bíró végső esetben – azaz, ha a vizsgált ténykérdés vonatkozásában a kétségek végül nem oszthatók el -, az in dubio pro reo elve alapján a terheltre kedvezőbb szakértői megállapítást kell, hogy alkalmazza. BH2004. 43

⁹⁶ Kengyel Miklós (szerk.): A polgári perbeli bizonyítás gyakorlati kézikönyve. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2005. 300-301.

ismerete, a büntető ügyben eljáró hatóság tagjának speciális szakismerete indifferens; a különleges szakértelem objektív indoka alapján van helye szakértői bizonyításnak, néhány kérdést a Be. külön is meghatároz. A közigazgatási szervek hatásköréhez igazodó képzettséggel rendelkező személyi állomány, a társszervek igénybevételenek lehetősége, a szakértői bizonyítás háttérben maradását eredményezik a közigazgatási eljárásban. A polgári eljárásban e feltételek hiányoznak, itt a szükségességen túl az adott ügyben eljáró bíró szubjektív megítélésén múlik, hogy mikor, milyen kérdésben kerül sor szakértő alkalmazására. Úgy véljük nincs olyan praktikus érv, amely e feltétel fenntartását indokolná. A bírói kinevezésnek nem feltétele (bármilyen tárgyú) különleges szaktudás, illet a konkrét esetben sem kérhet számon senki, amelynek következtében kontrollálhatatlanná válik a ténymegállapítás a felek és valamelyest a fellebbviteli bíróság számára is.

Az eljárások tárgya, célja és a résztvevők ehhez rendelt jogai és kötelezettségei határozzák meg alapvetően a különböző eljárásokban folytatott bizonyítási eljárást, ezen belül a szakértői bizonyítást. Az eljárás jellege meghatározza a döntést megalapozó tényállás felderítésének módját, a döntéshozó bizonyítási kereteit. Ehhez kapcsolódóan alakul a kezdeményezése joga, hiszen a kívánt végeredmény determinál minden előzményt. Ahol a törvény a tényállás felderítését írja elő, ott az eljáró hatóság nem lehet tétlen, aktivitásához megfelelő eszközök kelljenek; amennyiben az eljárás célja formai, úgy a jogalkalmazó passzivitása indokolt. E két felállás lehet csak működőképes, ha az ismérvek eltérően alakulnak, értelmezési- és szerepzavar, eltérő gyakorlat alakul ki. E képletet némileg felülírják a szakkérdések meghatározására, illetőleg a szakértő személyére vonatkozó kogens előírások, különösen a közigazgatási hatósági eljárásban érvényesülő fokozatosság elve, ami a szakértői bizonyítás szubszidiaritását eredményezi. Mindemellett a bizonyításban betöltött szerepek, nemcsak a szakértői bizonyítás kezdeményezését, hanem a részletkérdéseket is meghatározzák, így főképp a szakértő személyét, a költségek előlegezését, a szakértői vizsgálat transzparenciáját, valamint az újabb (és újabb) szakértő kirendelését. Rendelkezési joguknál fogva a legjelentékenyebb a polgári peres feleké, a közigazgatási hatósági eljárásban eljáró ügyfél szerepe kezdeményező jogától függően erősebb vagy mérsékeltebb, de a hatóság szerepe mindig meghatározó. A büntetőeljárás két jól elkülöníthető szakasza: a nyomozó hatóság felderítési kötelezettsége által uralt nyomozás, illetőleg a fegyveregyenlőség jelszavával operáló bírósági szak. Az eljárás ura mindvégig az ügyész, ezt sem a tárgyalási szakban kiteljesedő terhelti jogok, sem a bíróság aktivitása nem cáfolja. Tény azonban az is, hogy a sokszor magára maradó terhelt helyzetét a három vizsgált eljárás közül a legszélesebb garanciáival igyekeznek kompenzálni, ami az ellenőrző szakértő intézményének kiiktatása ellenére is megfigyelhető.

A szakértő kettős – ténymegállapító, és erről a döntéshozó előtt számot adó – szerepéhez illeszkedően, az eljáró hatóság tagjára vonatkozó kizárési okok,

valamint a tanúra vonatkozó mentességi szabályok alkalmazandók. Lazábbak a polgári peres eljárás szabályai, itt az abszolút kizárási ok miatti pártosság fennállása olykor nemcsak formai, hanem tartalmi vizsgálatot is igényelhet.

Az előzőeknél nagyobb eltérés tapasztalható a kirendelő végzés tartalmát illetően: a Pp. csak szűkszavúan, a kérdések, és azok megválaszolásához szükséges adatok, esetlegesen bizonyos figyelmeztetések közlését írja elő. A Ket. hasonlóan szűkszavú, habár itt az 59. § (7) bekezdésébe foglalt utaló szabály alapján az Isztv. egyértelműen irányadó. Komoly szabályozatlanságot tükröz azonban a Be., amely mindössze három tartalmi elemet határoz meg, ezt a nyomozó hatóság számára a Nyer. további elemekkel bővíti éppen a megfelelő Be-beli szabályozás hiánya miatt. Az itt meghatározottak a bírósági szakban is érvényesek és szükségesek lehetnek, ezért mindenképpen szükséges volna e szabályok egységes rendezése.

A szakértői vizsgálat során széleskörű kötelezettség terheli a kirendelt szakértőt mindhárom eljárásban, figyelembe véve a háttér-jogszabályként funkcionáló Isztv-t is. Az előírások egy része nem több lex imperfecta-nál, más esetben pedig túlzott és célszerűtlen jogkövetkezményekkel terhelt. Átfogó rendezés volna indokolt, egységes és arányos szankciórendszerrel.

A szakvélemény hiányosságainak kiküszöbölése a három eljárásban alapvetően hasonló menetrendben zajlik, habár a Pp., de még inkább a Ket. szabályai e téren hiányosak, és az egységes joggyakorlat érdekében kiegészítésre szorulnak. Figyelemre méltó, hogy éppen a bíró személye iránt fokozott bizalmat támasztó polgári eljárásban kétséges két ellentétes szakvélemény alapján mérlegeléssel eldönteni a szakkérdést. Ezzel szemben a büntető ügyekben egységes gyakorlat szerint nem eredményez megalapozatlanságot, ha a bíróság két eltérő vélemény közül egyiket – okszerűen indokolva – elfogadja.

További lényeges különbség a szakértői fordulók száma. Míg a polgári eljárásban legfeljebb három kirendelésre kerülhet sor, a közigazgatási-, és a büntetőeljárásban a szakértők száma nincs limitálva, legfeljebb az ésszerűség szab határt, a jogszabály nem. Éppen az olykor korlátozott mérlegelést engedő polgári gyakorlatot szorítja a törvény meghatározott számú szakértő eljárására, szemben az akár parttalanná váló büntetőeljárással.

Átfogó módosítás igényelne a szakértő eljárásban való részvételének módja is. Itt nemcsak a magánszakvélemény polgári perben bizonyítékként való értékelésére gondolunk, amely kérdés jogalkotói lépés után kiált, hanem olyan rendszerre, amely a szakértő részvételét alapvetően két módon teszi lehetővé. Az általános mód a kirendelés lenne, a különös mód pedig a bevonás jogintézménye volna, amely a kérdésben – akár más eljárásban, akár eljáráson kívül, megbízás folytán – már szakvéleményt készített szakértő adott eljárásban – akár első körös – közreműködését biztosítaná.

E hosszas elemzés legvégén csupán annak megállapítására szorítkoznánk, hogy az egyes eljárások fennmaradó különbségei mellett a jelenleginél egységesebb szabályozás volna indokolt a szakértői bizonyítás több részterületén. Ennek során nagyobb mértékben hagyatkozhatnának az eljárási kódexek a háttérjogszabályként működő Isztv-re. Ez utóbbi a Ket. esetében ma is fennáll, de mind a Pp., mind a Be. esetében legfeljebb hallgatólagos gyakorlatként él. Ha az Isztv. valóban, mindhárom eljárás szakértői bizonyításának alapja kíván lenni, az eddigieknél körültekintőbb szabályozására volna szükséges, és ekkor talán azok a garanciális kódexbeli rendelkezések is elmaradhatnak, amelyek elnagyoltságuk miatt valójában ugyanarra a részletkérdésre több jogszabály párhuzamos alkalmazását kényszerítik ki a jogalkalmazótól.